

«La revolta dels pagesos europeus, què hi ha al darrere?». Reflexions sobre la tertúlia de la Institució Catalana d'Estudis Agraris del 8 de febrer de 2024

Lourdes Viladomiu, Jordi Rosell, Gemma Francès

Departament d'Economia Aplicada, Universitat Autònoma de Barcelona (UAB)

REBUT: 14 DE MARÇ DE 2024 - ACCEPTAT: 8 DE GENER DE 2025

RESUM

El 8 de febrer de 2024, la tertúlia de la Secció d'Estudis Rurals de la Institució Catalana d'Estudis Agraris (ICEA) es va dedicar a debatre els factors que hi ha darrere les protestes dels pagesos a Catalunya i a altres indrets de la Unió Europea. A la tertúlia es van anar comentant els aspectes que es detallen a la taula que hi ha en aquest document. En aquest escrit, però, ens limitarem a destacar les reflexions principals d'ordre més general que van anar sorgint i que fan referència més concretament a l'agricultura de Catalunya.

PARAULES CLAU: protestes dels agricultors, explotacions agràries, cadena alimentària, canvi tecnològic.

Correspondència: Jordi Rosell. A/e: jordi.rosell@uab.cat.

“The revolt of the European farmers: What lies behind it?”. Reflections on the panel discussion held at the Institució Catalana d’Estudis Agraris on February 8, 2024

ABSTRACT

On February 8, 2024 the Institució Catalana d’Estudis Agraris (ICEA) Rural Studies Section’s Meeting was devoted to debating the factors behind the farmers’ protests in Catalonia and other countries of the European Union. At the meeting, all the aspects detailed in the table in this document were discussed. At the time of writing, we have confined ourselves to highlighting the more general reflections that emerged, referring specifically to agriculture in Catalonia.

KEYWORDS: farmers’ protests, farms, food chain, technological change.

«Las protestas de los agricultores europeos, ¿qué hay detrás?». Reflexiones sobre la tertulia de la Institució Catalana d’Estudis Agraris del 8 de febrero de 2024

RESUMEN

El 8 de febrero de 2024, la tertulia de la Sección de Estudios Rurales de la Institució Catalana d’Estudis Agraris (ICEA) se dedicó a debatir los factores que han motivado las protestas de los agricultores en Cataluña y en otros lugares de la Unión Europea. En la tertulia se comentaron los aspectos que se detallan en la tabla que hay en este documento. En este escrito nos limitaremos a destacar las principales reflexiones de orden más general que fueron surgiendo y que hacen referencia más concretamente a la agricultura de Cataluña.

PALABRAS CLAVE: protestas de los agricultores, explotaciones agrarias, cadena alimentaria, cambio tecnológico.

1. Introducció

Des de novembre de 2023 fins a febrer de l'any següent vam assistir a una onada de protestes dels agricultors europeus. A Catalunya les manifestacions dels pagesos foren especialment rellevats els mesos de gener i febrer del 2024. Diversos van ser els factors desencadenants d'aquest moviment i a cada territori determinants factors adquireixen major rellevància. Hem sintetitzat a la taula 1 els temes més destacats a les manifestacions a Catalunya.

TAULA 1

Factors desencadenants de les protestes dels agricultors catalans de gener i febrer de 2024

Reducció dels ajuts • Eliminació de la bonificació fiscal al dièsel (Alemanya, França) • Ecoesquemes de la PAC	Controls ambientals: excés regulatori? • Reducció de caps de bestiar (Holanda, Flandes...) • Ecoesquemes de la PAC (Alemanya...) • Condicionalitat reforçada (Valònia...) • Terres fora de la producció (guaret obligatori) • Reducció de l'ús de fitosanitaris i fertilitzants (Pacte Verd...) • 25 % terres per a cultius bio (Pacte Verd) • Reglament sobre restauració de la natura de la Unió Europea	Burocratització • Quaderns de camp • Gestió d'ajuts de la PAC • Altres gestions	Política agrària comuna (PAC) • Condicionalitat • 4 % superfície sense conrear • Ecoesquemes • Repartició dels ajuts
			
EL DESCONTENTAMENT DELS PAGESOS: LA «TEMPESTA PERFECTA»?			
Viabilitat econòmica • Augment dels preus dels <i>inputs</i> • Dificultat de traslladar l'augment de costos als preus	Acords de lliure comerç • Competència «deslleial»? • Erosió de la preferència comunitària? • Ratificació de l'acord UE-Mercosur • Entrada de productes del Marroc • Requisits ambientals i sanitaris no aplicats a les importacions: dúmping ambiental i social	Estigmatització de la pagesia • Bases d'aigua per regar (França) • Malbaratament d'aigua • Contaminació d'aigües i sòls... • Macrogranges	

FONT: Elaboració pròpia sobre la base dels manifestos de les organitzacions agràries (IARC, 2024; Unió de Pagesos, 2024; Via Campesina, 2024) i notícies de la premsa.

2. Explotacions agràries familiars molt pressionades

Un dels principals elements que expliquen les mobilitzacions dels agricultors és la forta pressió a què estan sotmeses avui les explotacions agràries familiars. Els factors que generen aquesta pressió són diversos. Un d'ells és el canvi tecnològic en curs amb el repte de la transformació digital, que exigeix inversions i qualificació per gestionar-la i assumir-ne les implicacions. El canvi tecnològic està sent, a més a més, obligat per la gestió eficient de l'aigua, les certificacions i les normatives ambientals, de benestar animal i laborals, que pressionen. La petita dimensió de moltes explotacions fa que els costos que han d'assumir per fer front a aquests canvis es vegin com difícilment assumibles, a més a més de les qualificacions que es requereixen per posar-los en pràctica. Això es dona sovint en explotacions familiars que no tenen garantit el relleu generacional dins la família. A més, en temes com la gestió de l'aigua, les necessitats d'adaptació per promoure una utilització més eficient requereixen inversions que sobrepassen l'esfera de la mateixa explotació/empresa agrària.

Un segon factor del malestar, en què hi va haver un gran consens entre els tertulians, ha estat l'augment dels preus dels *inputs* utilitzats al sector agrari en els darrers anys, fet que, junt amb les restriccions en l'ús de l'aigua, ha contribuït a empitjorar la situació de les explotacions familiars.

D'altra banda, la concentració (quota de mercat) i el poder de mercat (*pricing power*) de la gran distribució minorista i de la indústria alimentària fa que l'explotació agrària de petita i mitjana dimensió es vegi en una situació de limitada capacitat de negociació. És cert que la Llei de mesures per millorar el funcionament de la cadena alimentària (Llei 16/2021) es veu com la gran esperança per obtenir «preus justos» per part dels productors, atès el que disposa l'article 9: «El preu del contracte alimentari que hagi de percebre un productor primari o una agrupació d'aquests haurà de ser, en tot cas, superior al total de costos assumits pel productor o cost efectiu de producció.»

En molts casos, però, aquesta disposició és paper mullat, atesa la dispersió dels costos de producció a cada territori i a cada explotació agrària, la impossibilitat d'obligar a comprar als productors a un determinat preu i l'entrada de productes de tercers països a preus baixos.¹ En el cas del vi i el cava s'indica, però, que el fet de poder disposar d'uns costos de referència ha contribuït a la millora dels preus rebuts pels agricultors en els últims temps. Recordem que moltes de les explotacions treballen actualment sota contracte tancat amb la indústria i, segons els assistents, són molts els exemples de contractes en què s'inclou una clàusula obligatòria mitjançant la qual el productor accepta que el preu

1. Per a més detall, vegeu A. de la FUENTE (2024).

de venda que s'acorda cobreix els costos. La clàusula garanteix als compradors que no seran denunciats pels venedors ni sancionats per les administracions. Es remarca pels assistents que els costos difereixen molt entre productors. En aquest tema, es va comentar que disposar d'observatoris de preus amb un perfil independent i de caràcter tècnic podria ser un instrument útil per fomentar la transparència i equilibrar el poder de negociació.

3. La liberalització comercial i la pèrdua d'importància de la preferència comunitària

Els acords comercials bilaterals que ha anat firmant la Unió Europea (UE) amb diferents països (Marroc, Xile, Nova Zelanda...), més l'acord amb Ucraïna, han afavorit l'entrada de molt producte de països tercers. A més a més, està sobre la taula la ratificació de l'acord amb el Mercosur, que comportaria un avenç important al lliurecanvisme agrari de la UE.

A la tertúlia es va discutir fins a quin punt es dona una situació de «competència deslleial», com denuncien agricultors i l'opinió pública pel fet que les importacions no estarien complint amb les exigències (ambientals, sanitàries i laborals) que tenen els productes europeus. S'indica la rellevància tant de les importacions com de les exportacions agroalimentàries europees i el fet que la UE té un saldo comercial agroalimentari excedentari. En conseqüència, el sector agroalimentari europeu està molt obert actualment al comerç internacional i per molts subsectors els mercats exteriors són crucials. S'assenyala que les diferències pel que fa a tractaments i residus, en opinió de molts dels assistents, no són gaire significatives degut als controls (traçabilitat, certificats...) tant dels governs com els realitzats per la indústria i la gran distribució. Alhora, alguns dubten de la capacitat de control als punts d'entrada a Europa de les importacions agràries.

Els països tercers tenen en molts casos avantatges importants en costos laborals, clima, terra, aigua i altres *inputs*. Els costos de transport s'han anat reduint amb un sistema molt eficient. No és clar que es pugui parlar de dúmping ambiental i social com a explicació de la competitivitat de les importacions alimentàries. Les limitacions en la utilització de molts dels *inputs* que imposa la UE en termes de sostenibilitat només resulten justificades si s'apliquen a escala mundial.

Però, com protegir les produccions locals catalanes i les explotacions agràries que els assistents coneixen i valoren? Aquesta qüestió es va plantejar sense resposta. Si bé hi ha experiències i instruments a escala regional que es podrien analitzar com a casos exitosos.

4. La política agrària comuna (PAC) no dona resposta a la problemàtica del model agrari d'explotacions familiars petites i mitjanes, ni a la problemàtica actual

La política agrària comuna (PAC) ha anat reduint els recursos financers disponibles i la seva participació percentual en el conjunt de la despesa de la UE. Els agricultors tenen la impressió que els arriben menys diners i que és més complex aconseguir-los. Però encara avui continua sent una de les polítiques que disposa de més pressupost, al voltant dels 55.000 milions d'euros anuals, una quantitat molt important.

El sistema d'ajuts de la PAC és avui difícil d'entendre i, de fet, requereix una expertesa i actualització que no teníem molts dels assistents a la tertúlia. El que sí que s'assenyala és que la burocràcia és molt complexa, la gestió dels ajuts canviant i que els quaderns integrats d'explotació (quaderns de camp digitals) són difícils de portar a terme. Dels quaderns s'assenyala que sovint el rebuig és conseqüència dels problemes en els programes informàtics i de la qualitat de la connexió, que dificulten l'emplenament. Es veu com una eina més de control i desconfiança envers la seva activitat com a agricultors. Alguna intervenció es va mostrar completament a favor de la digitalització com a mecanisme de transmissió de la informació entre l'agricultor i l'Administració en un entorn cada cop més digitalitzat, seguint l'exemple de les gestions relacionades amb la salut o la fiscalitat, que ja estan molt digitalitzades. En aquest sentit, a més de solucionar els problemes de cobertura i d'agilitat dels programes informàtics, cal que aquest procés que s'inicia tingui un acompanyament per part de l'Administració. Aquí la política pública autonòmica té molt a dir i fer.

D'altra banda, la major part dels ajuts de la PAC, els ajuts directes, són pagaments per hectàrea, de forma que les petites explotacions, malgrat la modulació dels imports, reben quantitats molt poc importants per garantir el seu futur. Són a més quantitats fixes per període de programació (ara 2023-2027), sense relació amb les quantitats produïdes i els preus rebuts en el mercat, és a dir, es reben igual si és un any bo o dolent. D'aquesta manera, per afrontar les conseqüències de situacions excepcionals, com ara la guerra d'Ucraïna o la sequera, cal recórrer a ajuts excepcionals lents d'implementar i amb pressupostos limitats. Han estat majorment els governs nacionals i regionals els que han hagut de destinar recursos extraordinaris per fer front a la sequera o als augmentos dels preus dels *inputs*.

Finalment, tancant el tema dels ajuts, alguns dels assistents recorden que les produccions principals del sector agrari català, com ara fruita, hortalisses, vi i carn de porc, són de manera creixent poc dependents dels ajuts directes de la PAC.

5. La conservació del medi ambient per davant de la producció agrària

La PAC actual, amb la seva «arquitectura verda», té més en consideració la conservació del medi que la funció productiva del sector agrari com a subministrador d'aliments. I això es manifesta, en primer lloc, perquè la PAC vincula rebre els ajuts directes a determinats requisits ambientals (la «condicionalitat reforçada» i l'adopció de les pràctiques agràries dels «ecoesquemes»). Aquesta arquitectura verda no és gaire ben valorada pels participants. Als ecoesquemes, la gran novetat de l'última reforma, s'han acollit a Espanya la major part de les superfícies amb dret a l'ajut, fet que dona la raó als que argumenten que els requisits dels ecoesquemes foren triats per ser fàcilment assumibles/justificables, si bé es converteixen a la pràctica en un obstacle burocràtic. Això mateix succeeix amb la condicionalitat reforçada, que es veu més com un enfortiment dels controls i la burocràcia que com un incentiu per millorar les pràctiques agràries.

La gran preocupació és, però, el Pacte Verd Europeu, i específicament la seva concreció en les estratègies «Del camp a la taula» (*From farm to fork*) i «Biodiversitat 2030» (Comissió Europea, 2019). Els objectius quantificats de reducció dels *inputs* per aconseguir la pretesa neutralitat en emissions de CO₂ es van rebre, en el seu moment, amb preocupació i es consideren com una imposició agosarada i poc realista, atesa la manca clara d'alternatives. La retirada de la proposta de Reglament sobre l'ús sostenible dels productes fitosanitaris per part de la Comissió Europea, així com un conjunt de derogacions de normes sobre la condicionalitat, van ser objecte de molts comentaris a la tertúlia. El canvi es va valorar com a vergonyós i a alguns dels assistents els ha desenganyat la poca solidesa de les propostes comunitàries. Altres van considerar aquest canvi més positivament adduint que el ritme de reducció que es volia imposar reflectia, d'una banda, un desconeixement de les realitats agràries (per exemple, falta d'alternatives davant algunes plagues que s'estan accentuant o estan apareixent amb més virulència en un entorn de mobilitat internacional) i, d'altra banda, per la manca d'empatia que l'Administració europea té envers el sector agrari, marcat com a gran contaminador.

6. Estigmatització de la pagesia?

D'altra banda, la imatge del pagès creuen que no s'ha estigmatitzat de forma general. La ciutadania percep de manera positiva el pagès, els aplaudiments durant la manifestació en són un exemple, però, en canvi, es percep una falta d'empatia per part d'altres actors de l'Administració influïts per certs lobbys potents o els discursos de la desfeta ambiental.

Bibliografia

- COMISSIÓ EUROPEA (2019). *Comunicación de la Comisión al Parlamento Europeo, al Consejo Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones: El Pacto Verde Europeo*. COM(2019) 640 final. També disponible en línia a: <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0004.02/DOC_1&format=PDF> [Consulta: 12 desembre 2024].
- FUENTE, A. de la (2024). *Poniéndole puertas al campo: notas sobre la reforma de la ley de la cadena alimentaria*. Madrid: FEDEA. (Apuntes; 2024-08). També disponible en línia a: <<https://fedea.net/poniendolo-puertas-al-campo-notas-sobre-la-reforma-de-la-ley-de-la-cadena-alimentaria>> [Consulta: 12 desembre 2024].
- JARC = JOVES AGRICULTORS I RAMADERS DE CATALUNYA (2024). «Manifest en defensa del sector agrari i del món rural» (25 gener). També disponible en línia a: <<https://jarc.cat/manifest-en-defensa-del-sector-agrari-i-del-mon-rural/>> [Consulta: 12 desembre 2024].
- LA VÍA CAMPESINA (2024). «Llamamiento a la acción: ¡Ingresos justos para todos los agricultores! ¡Detengamos inmediatamente los acuerdos de libre comercio!» [en línia] (30 gener). <<https://viacampesina.org/es/llamamiento-a-la-accion-ingresos-justos-para-todos-los-agricultores-detengamos-inmediatamente-los-acuerdos-de-libre-comercio/>> [Consulta: 12 desembre 2024].
- «Llei 16/2021, de 14 de desembre, per la qual es modifica la Llei 12/2013, de 2 d'agost, de mesures per millorar el funcionament de la cadena alimentària» (2021). *Boletín Oficial del Estado*, núm. 299 (15 desembre).
- UNIÓ DE PAGESOS DE CATALUNYA; CONFEDERACIÓ PAGESA OCCITANA I CATALANA; REVOLTA PAGESA DE LES COMARQUES DE GIRONA (2024). «Declaració de Pontós» [en línia] (28 febrer). <<https://uniopagesos.cat/wp-content/uploads/2024/02/DECLARACI%C3%93-DE-PONT%C3%93S.pdf>> [Consulta: 12 desembre 2024].